

A L'ENTORN DE LES BRUIXES D'ALTAFULLA: VA EXISTIR, LA XOIXETA?

*Joan Carnicer Torrent*¹

*“...ja veieu que n'és de fàcil
del no res fer una cançó...”
(Pi de la Serra)*

Quan inicio aquest treball decidint-me a anar a consultar algun arxiu, alguna biblioteca o persona, ho faig amb el clar convenciment que, trobi el que trobi, no arribaré enlloc. (A cap lloc dels que la gent sol donar per bo quan hi arriba). No puc –ni pretenc– demostrar res. Crec que no hi ha manera d’afirmar res més enllà del que és constatable per les dades, i que només podré fer conjectures –en el millor dels casos– sobre la base d’una iniciativa dictada per la intuïció. Però almenys ja no es podrà dir que no es fan “treballs d’investigació”. Jo no arribaré probablement a cap conclusió, però els uns som –o podem ser– un graó en el camí dels altres. Repetiré coses de tots conegudes, però es fa necessari esmentar-les perquè formen part d’una concatenació d’idees.

A la vila d’Altafulla se la relaciona amb la bruixeria. No és una cosa d’ara, dels darrers decennis, però sí que des de fa quasi quaranta anys se’n parla més, encara que bàsicament d’una manera que en podríem dir folklòrica, per a alimentar cròniques de diaris, fulletons i alguna “nota de color” en breus referències televisives per amenitzar la calor de l’estiu. Darrera-

1. Apartat 27, 43893 Altafulla - cal_farigola@hotmail.com

ment s'han publicat dos treballs en els Estudis Altafullencs, tractant el tema des de diferents vessants, deguts a l'antropòleg Joan Prat Carós i a Lúdia Recasens Carrasco (núms. 31 i 32, respectivament). Cap dels dos treballs surt de la línia habitual. El primer analitza la bruixa i la bruixeria des de diferents òptiques i vessants, es deté en la bruixa catalana i ens informa de publicacions i estudis cabdals que permeten fer-nos una composició de lloc general del fenomen. El segon ens duu la mirada sobre les coses que han fet les últimes generacions d'altafullencs/enques per recordar la relació de la vila amb les bruixes, des d'actes fins a la presència comercial. Tant l'un com l'altre aprofundeixen o/i s'expandeixen en el que ja se sap o s'ha vingut repetint.

L'explicació que hom sol donar a les històries de bruixes d'Altafulla –i que explicaria tot plegat– és que l'origen estaria estretament vinculat amb la pràctica del contraband, cosa plausible i de fàcil acceptació; i que també em crec. Però més que històries de bruixes, el que s'hauria fet circular aleshores serien comentaris amb l'objectiu d'atemorir la població i aplanar el camí dels malfactors. I aquestes enraonadories anirien en el sentit d'escampar entre el veïnat que algú o altre, la nit passada, hauria vist córrer alguna ombra sospitosa pel carrer de Baix, el de l'Hostal o el que fos. Ben segur que la nit següent, per por, ningú no sortiria a tombar, i els contrabandistes podrien fer les seves descàrregues amb tranquil·litat i impunitat. I si era el cas que algun veí, pel que fos, aquella nit sortia i veia esmunyir-se per alguna cantonada una ombra o silueta humana amb un fardell al cap, no dubtaria en proclamar, l'endemà, que aquella nit havia vist –encara que fos de lluny estant– una bruixa. (Recordem el fragment del diari personal –o dietari– de 1822 que tanca el nostre llibre emblemàtic, que ja esmentarem).

Hem de tenir present que els carrers d'Altafulla van ser de terra fins a principis dels anys 70 del segle XX, i quan plovia s'hi feien tolls i bassals; i que l'enllumenat dels carrers arribà si fa no fa al mateix temps. Així, doncs, l'escenari, els decorats hi ajudarien. Qui ha conegut l'Altafulla de 1970, tancada encara per la seva muralla, pot traslladar-se fàcilment en el temps cent o dos-cents anys enrere i –sense que li calgui massa imaginació– comprendre com devia ser en aquell passat.

D'acord, aquesta podria ser –com ja s'ha dit– una explicació vàlida per al fenomen. Tanmateix, si donem el raonament per bo, hauríem de convenir, també, que la costa catalana és força llarga, i que el cas d'Altafulla es podria repetir en dotzenes i dotzenes de poblacions que –com nosaltres– estan arran de mar. Si aquí es feia contraband, per què no se'n podia fer en d'altres indrets? I com que les idees bones –a la curta o a la llarga– s'exporten, això hauria pogut donar peu a històries de bruixes en totes aquestes poblacions. Però no és així, i ens ho corroboren els diversos autors considerats folkloristes o etnògrafs, com ens comenta a bastament Joan Prat en el treball al·ludit.

Són moltes les poblacions en què els diversos autors recullen històries que segueixen patrons comuns que es repeteixen aquí i allà. Però a l'hora de parlar de llocs màgics, o caus de bruixeria, els diversos autors es posen d'acord en uns pocs noms, entre els què hi figura el d'Altafulla, (sense que es conegui cap personatge del XVI o del XVII ni se li hagi atribuït cap judici o execució). Ara seria el torn dels escèptics –i algun erudit–, els quals vindrien a dir que el material recollit pels diferents autors, en el seu deambular per la nostra geografia, provindria de boca de gent supersticiosa, inculta, analfabeta, ruda, força primitiva. I que, per tant, aquests testimonis –o transmissors de la tradició oral– serien irrelevants, no dignes de ser tinguts en compte perquè no ens vindrien a dir res. Segurament no tindrien present que, per arribar on ha arribat la nostra societat, ha calgut l'aportació i l'avenç aconseguit generació rere generació per homes i dones d'escassa cultura (entenent la cultura d'una forma certament limitada), des del neolític –per dir alguna cosa– fins els nostres dies. I menysprearien olímpicament els coneixements adquirits a base de sumar errors per cultures llunyanes i altres desaparegudes de forma no explicada encara; oblidant que fins que no hem tingut ordinadors no hem pogut arribar a determinats coneixements que fa segles que algunes cultures ja tenien. El calendari maia –hereu de l'olmeca– tot i ser precedent al nostre, encara actualment és més precís en un segon cada deu mil anys. Lluny de rebutjar, doncs –o menystenir– la pregunta intel·ligent seria: i com s'ho van fer per arribar a saber el que nosaltres no hem sabut fins ara, fins fa poc? I podríem parlar de coneixements diversos. És clar que si la pregunta la capgiréssim ens preguntariem: com hem pogut desaprendre algunes coses que potser també sabíem?

Com hem dit a l'inici, la revifalla del tema “bruixes” comença fa quasi quaranta anys per un fet certament insòlit: l'aparició –l'any 1971– del llibre emblemàtic al·ludit: *Històries de les bruixes d'Altafulla*, amb text i gravats al boix del mestre barceloní Antoni Gelabert i Casas (1911 – 04.01.1980). Si bé per aquelles dates ja no era estrany que es publicués un llibre en català, sí que ho era una mica que el tema fos la bruixeria; i més encara si pensem que fou editat per la parròquia. Es devia considerar un llibre de contes.

A banda de ressuscitar el tema, Gelabert ens deixà uns gravats que han passat a formar part del nostre imaginari col·lectiu. Pel que fa al text, històries enginyoses, amables, divertides. Res d'escabrós.

Arribats a aquest punt, el resum que faríem és que, per tradició oral ens haurien pervingut una sèrie d'històries d'uns fets inversemblants de totes totes. Això, unit a la presència del contraban, ens faria concloure que tot plegat les llegendes són més històries inventades per a ser explicades a la vora del foc que no pas la vaga reminiscència d'uns fets reals.

Per tant, si no hi ha fets reals, no estem parlant de res objectiu, tangible. I ens quedem així, deixant-nos embadalir (embadaliment –encanta-

ment, a l'Alcover-Moll-, en castellà és *embeleso*, que ve de *beleño*, planta considerada tòxica, hipnòtica i narcòtica), deixant-nos embadalir, doncs, per uns contes, com si fóssim criatures, sense anar més enllà (-ah...!, però ...és que hi ha més...?).

Doncs la veritat és que no ho sé, però m'adono que, des de dins, sempre hem contemplat les històries de les bruixes d'Altafulla inscrites en el marc -en el context- general de la bruixeria, sense considerar cap altra possibilitat, entre elles la que ens atorguen els folkloristes en considerar la nostra vila com un cas amb certes particularitats, sense determinar quines.

Si des d'antic se'ns ha considerat un lloc "màgic"-o energètic-, alguna cosa hauria de sustentar-ho. I cal que entenguem el terme "màgic" d'una manera flexible, no en el sentit estricte del que entenem per màgia (no la del conill al barret, l'altra), que sol ser una mena de miracle, quelcom que s'escapa a la nostra comprensió. Pot voler dir que s'hi concentren amb més potència, amb més força, algun tipus d'energia, i les causes tan podrien ser edafològiques (l'existència en el subsòl d'algun mineral magnètic, per exemple), com còsmiques. Que la lluna influeix en les marees, en les collites, en les inundacions per pluges, en la conservació de la llenya -o dels cadàvers, segons he sentit a dir- no deu ser cap novetat per a ningú.

Si es donés alguna circumstància (ignorada fins avui) per la qual la concentració d'energia fos més forta que en d'altres indrets, les persones hipersensibles -i coneixedores de la naturalesa (bruixes?)-; amb la intuïció ben desenvolupada, serien capaces de captar-la i, en el seu cas, canalitzar-la. Entenc que per a la ment que només és capaç de viure i actuar -i, doncs, de pensar- des de la pura racionalitat i lògica -la seva, clar- (per tant, una ment probablement insegura com a ment), el que diré pot no tenir crèdit. Però el món és molt gran, i la gent molt diversa. I la intel·ligència està clar que es pot entendre de més d'una manera (tothom acceptarà que un notable catedràtic pugui tenir una intel·ligència emocional escassa o nul·la). Una persona pot ser molt intel·ligent i, en canvi, no arribar mai a ser sàvia. Quan diem que una persona és sàvia o té saviesa, quin tipus d'intel·ligència li estem pressuposant?

Bé, només volia dir que, tot i que no és nou per a mi, en aquests vuit anys de Nit de Bruixes he contactat, he conegut, he tractat força gent. Uns són artesans que venen els seus productes, i d'altres no. Hi sovintegen gent perceptiva, sensible, intuïtiva, amb uns dons o unes facultats més desenvolupades que el comú de la societat. No parlo de tarotistes. Gent sanadora, per exemple, de la qual he experimentat algunes de les seves facultats. I totes aquestes persones sensibles noten que en alguns punts de la vila closa el cos se'ls hi altera, noten l'energia que emana, sura o es projecta, i que el seu cos capta. Com que ja som grandets tots plegats i no ens entretenim en dir ruca-des ni perdre el temps, els dono tot el crèdit. (Jo mateix vaig experimentar una força d'aquestes, amb una intensitat gran, una nit de lluna plena a Montserrat,

quan vaig anar a fer de padrí de noces de la Joana Badia i el Santi Roche). Hi ha qui sustenta que al capdamunt del turonet on s'assenta Altafulla hi ha dues portes dimensionals, una a la plaça de l'Església i l'altra a la placeta de Sant Antoni. Aprofito, doncs, per a invitar a aquelles persones que poden experimentar i reconèixer aquest tipus de fenòmens a que vinguin, s'hi passegin i hi diguin la seva (si els ve de gust fer-ho). Podríem identificar una possible causa de la consideració que fins ara se li ha vingut donant a Altafulla dins d'aquest àmbit. I ajudaria a entendre més coses (o altres coses).

Com que després potser no vindrà a tomb, ho dic ara: no podem creure en bruixes perquè ens les han pintat d'una manera tan increïble, tan sobrenatural, que cap ment sensata les pot acceptar com a reals. No poden haver existit. Si han tingut interès en desdibuixar-les així, també han tingut interès en retratar-nos-les com a dones en essència dolentes. Però..., per què, la dolenteria? La gent sàvia utilitza els seus recursos enfocats cap el bé o cap allò que és positiu, és creador, és generador o reparador. La gent sàvia fa el bé, per definició, sinó, no ho seria. I bruixa, per a mi –sempre ho he dit– és sinònim de dona sàvia i de dona amb un profund coneixement de la naturalesa, sense que això vingui donat per una intel·ligència especial, sinó per l'energia femenina expandida, per la intuïció. A l'univers tot està relacionat: nosaltres som una reproducció a escala del cosmos. Només caldria saber-ho llegir. La Història ens ha donat molts exemples en molts camps i sentits, i, en situacions, tothom ha coincidit en anomenar clarivident a algun personatge públic.

És evident que s'ha exagerat molt en els pretesos poders de les bruixes, tots impossibles. Devien arribar fins on podien arribar els seus coneixements, com tothom. Però com que alguns dels d'elles eren d'una altra mena, això les podia fer veure diferents, superiors. Els seus ungüents podien curar, i això no té res d'estrany ni incompreensible, però els atorga un estatus, una aurèola. Amb aquesta actitud, a ulls de l'Església s'igualaven a Déu –i als sants, que són els únics reconeguts i autoritzats a fer coses sobrenaturals, els miracles. Ve't aquí l'únic pecat. D'aquí a atribuir-les totes les malvestats imaginables hi ha un pas.

En la distinció que fa Joan Prat a l'Estudis 31 entre les bruixes de naixença i les de pacte, (do innat o do adquirit) les d'Altafulla no n'haurien de fer cap amb el dimoni, perquè qualsevol dona, pel fet de néixer aquí, ja ho era. Per tant, no havent de pactar amb el maligne, foragitem una altra de les atribucions genèriques negatives. (I és que, en el fons, penso que a casa nostra s'ha donat més aviat la màgia blanca, malgrat reconeguts casos aïllats del contrari).

De tot el que s'ha dit i es diu sobre les bruixes i Altafulla, què hi ha de tangible, de reconeixible?: els topònims, l'al·lusió al campanar, noms de carrers..., i potser algun personatge més que no pas persona. Quant al primer grup, és lògic que les històries que es contaven –que tenien almenys la fun-

ció d'encantar la canalla— tinguessin uns referents propis; no té res d'estrany. Constatem també l'existència del comunidor. Un comunidor és una construcció des d'on el sacerdot es dedicava a comunir o exorcitzar el mal temps, les pedregades, actes atribuïts a les bruixes.

I com a personatges reals se'ns presenten bàsicament la Xoixeta —que podria haver-se dit Paula— i la seva amiga Paula del Sol. De la primera es diu que era vella i altres atributs a l'ús, i que és l'última bruixa d'Altafulla, tot i que Lúdia Recasens ens recorda que a finals dels anys 1960, l'Antonieta de les escaletes, coneguda que fou de la Paula de ca la Xoixeta, va dir que la seva amiga no era bruixa. [Les diferents cronologies em fan dubtar de la possibilitat d'aquesta amistat (a no ser que la Xoixeta fos un personatge del segle XX, cosa que no sembla probable)]. Sobre l'última bruixa m'agradaria fer un comentari, però al final, ja que el motiu central d'aquestes línies és intentar determinar si la tal Xoixeta va existir, independentment de si era o no bruixa, que això difícilment podríem determinar-ho.

Als programes de les representacions teatrals² el personatge apareix com a Xoxeta.

Ni l'Alcover-Moll ni el Coromines contemplen l'entrada d'aquest vocable; sí, en canvi, Xoix, Xoixa, d'on vindria Xoixeta.

Diu el Moll: "Xoix, xoixa. Adj. *Brut, deixadot, en el vestir o en l'obrar* (Berguedà, Solsona). 1. XOIXA. F. *Mandra, peresa*. 2. XOIXA. F. (*castellanisme*) *cabana, casa petita i miserable*. (Men). *Choza*."

2. M'agradaria puntualitzar les meves afirmacions en la conversa amb Lúdia Recasens (EA 32): l'objectiu del Centre d'Estudis amb la petició de tornar a representar La Xoixeta uns vint anys després no era aconseguir diners, que el calaix va ser per al grup Pregó 84, com s'havia estipulat. Es feia tant per revifar el grup —que estava en hores baixes— com per fer bum-bum. Envoltar l'aparició del llibre amb una mica de parafernàlia que impliqués més gent. D'aquesta manera també ajudàvem a promocionar-lo. I que pogués ser en el 20è aniversari va ser xiripa.

Pel que fa a l'afirmació —en el mateix treball— que el Centre va reeditar el llibre perquè s'havia acabat ja feia anys, la història és certa, però més complexa. El Centre havia pensat que reeditar el llibre seria bo, sempre i quan es pogués fer una nova aportació (que van ser la biografia i la bibliografia de Gelabert, escrites per Joan Roig, rector d'Ulldemolins). Jo mateix, com a membre de la Junta vaig anar a parlar més d'un camí amb la Rosa, la seva vídua. Ella s'hi mostrava contrària; argüia que el seu marit no ho hauria volgut, que per això mateix havia barrat (inutilitzat) les planxes. Però el que el seu marit no sabia és que s'inventaria l'offset. El llibre podia ser reproduït amb exactitud, com així va ser. Davant les reiterades negatives estiuenques (i, el que ara diré no és de domini públic, que va quedar entre molt pocs) ens vàrem interessar per la propietat intel·lectual del llibre: no estava enregistrat, l'autor havia mort i els anys havien fet perdre els possibles drets als hereus. Per aquesta raó el podia editar qui volgués, sense permís de ningú. Això ens armà de moral i se'm delegà per tal que anés a veure la vídua a Barcelona. Sense esmentar-li per res la qüestió legal, la trobada es tancà amb el consentiment per a la reproducció. Amb la mateixa classe de paper i amb una tirada en "paper bo".

Coromines reproduceix Alcover-Moll i s'esplaia: "*combinant les dades veiem l'etimologia: és prou sabut que de la vida en un tuguri o barraca ve l'embrutament i embrutiment físic i moral; i que, de conviure en un lloc així diverses persones...*".

Per tant, a la nostra protagonista se la podia haver batejat amb aquest apel·latiu o renom tant per menysprear-la o menystenir-la com perquè podia viure en una mena de barraca o cabana. De fet, sempre he sentit a dir que hauria viscut sota muralla, prop del castell, en una mena de cova o forat a la roca, ara tapat, al principi del carrer del Cup (abans *Lagar* i més abans del *Trull*).

Vista del Castell amb la cova de la Xoxeta.

Detall de la suposada cova.

L'estiu de 2003, Manuel Ramírez Molina (Manolo granaiño), aleshores Gerent del Patronat Municipal de Turisme d'Altafulla, em va proposar d'ajudar-lo. Li havien dit de fer un reportatge per a la televisió sobre les bruixes, amb la pregunta de si la Xoixeta havia existit o no. Quina havia de ser la resposta? No recordo ben bé –ni tampoc cal– com va anar, però ens vam trobar remenant l'arxiu municipal, a la recerca d'alguna cosa que ens pogués cridar l'atenció. Aleshores no vam arribar a cap conclusió o no sé què va passar. Ell va morir a l'hivern de l'any següent. Em vaig quedar una còpia dels llistats que vam elaborar i me'n vaig oblidar. A la meua vida també van passar coses. La tardor del 2008, desempolsegant, retrobo els papers i decideixo deixar-me endur per una “corassonada”.

Però tornem a l'inici de la feina amb el Manolo.

La primera inscripció d'una defunció en el Registre Civil d'Altafulla és de 21 de gener de 1871. A partir d'aquí i fins l'any que la llei ens permetia consultar –1903–, vàrem anar anotant totes les dones que morien, atenent al criteri que, en aquella època, a una dona de cinquanta anys ja se la considerava –o podia considerar– vella. I en el record pervingut, la Xoixeta era una dona vella.

Apuntàvem: la data de la mort, el nom, l'edat que tenia en morir, el seu estat civil, el carrer on vivia i on havia nascut. (Una curiositat: de

totes les dones referenciades en aquells trenta-sis anys, només una morí soltera).

Quan vaig tornar a mirar els llistats, sense adonar-me'n vaig anar fletxat a una persona en concret. Si alguna d'aquelles dones era la Xoixeta, només podia ser una, aquella.

Es deia Bàrbara –la santa de qui hom se'n recorda quan trona i llampegua (*sant Marc, santa Creu, santa Bàrbara, no ens deixeu*)– i va morir als 81 anys, el 30 de maig de 1887, a les 3 de la tarda. Era vídua i tenia una filla –Raymunda. Vivia amb ella i el gendre, Francisco, a casa del matrimoni. Havia nascut a Flix, com el seu marit, Josep. La inscripció, a banda de fer-nos saber que va morir d'un "catarro senil", diu "de cuyo matrimonio hubo una hija llamada Raymunda, viviente". No fa cap esment a si en va tenir més, tot i que això ens indica que no. Doncs ho posarem en dubte.

I, què és el que em va cridar l'atenció? Dues coses: la primera és la referència al seu cognom. En el marge esquerre s'hi llegeix ben clar: "Bàrbara Lletja". Dintre del tenor de la inscripció s'hi torna a llegir: "...Bàrbara Lletja (ignorándose apellido materno)". La segona va ser el lloc on vivia: carrer del Cup, 4-2on.; és a dir, bastant al capdamunt (a ca les senyorettes Vives, avui luxós hotel). En aquell moment ignoràvem si la numeració de les cases d'aquell carrer era igual fa cent vint anys que ara. I després de parlar amb el senyor Baldrich, que viu al número 10, tampoc no ho hem pogut aclarir. En tornarem a parlar més endavant.

A partir d'aquí, què fer? Doncs la mirada cap a Flix. Però la documentació que és conserva d'aquella població és poca i no ens era d'utilitat. Comprèn els períodes 1918-1925 i després del 1939 fins els nostres dies. És a dir, que no podem consultar la inscripció d'un bateig que s'hauria esdevingut cap allà el 1806 i en el què la criatura havia de dir-se Bàrbara. Quin cognom hauria aparegut al seu costat...? El Registre Civil no existia. Per tant, Flix és una via tancada; d'allà no en podem treure res més.

Bé, imaginem que la tal Bàrbara i el seu home arriben a Altafulla acabats de casar o abans de ser pares. Si a ella li suposem 20 anys, seria el 1826. Intentem esbrinar si, a partir d'aleshores trobem el bateig de la filla i d'algun possible germà. El Registre Civil no existia, tornem a recordar. I el que es conserva –de les parròquies– a l'Arxiu Arxidiocesà de Tarragona, comprèn, pel que fa a Altafulla, els següents períodes: referent a matrimonis no hi ha res. Bateigs: 1732-1755 (on figura el de Martí Franquès), 1889-1932 i un altre llibre en què es reproduïen inscripcions del precedent i una mica més: 1918-1935. Pel que fa a obituaris, es conserva de 1792 a 1846.

Els llibres de Baptismes no ens serveixen perquè els anys del període fèrtil de la Bàrbara (més o menys entre 1826 i 1846) no es conserven. No podem veure, doncs, la inscripció de la filla Raymunda i el cognom matern que se li atribuïa.

Mirem, doncs, si trobem la defunció del seu marit, de qui sabem noms i cognoms. Entre 1871 i 1887 (any de la mort de la Bàrbara) no figura al registre civil. Així doncs, una altra possible font d'informació que se'ns escapa per aquí. I a l'Arxiu Arxidiocesà només arriben fins el 46 (1792-1846). Cap la possibilitat que Bàrbara enviudés jove, perquè és una mica estrany una dona amb un sol part; si així hagués estat, apareixeria en aquells llibres. Ens quedaria per mirar, només, de 1846 –que s'acaba la parròquia– a 1871 –inici del fons municipal–: 23 anys.

1792 a 1846 és un temps prou llarg com per imaginar un munt de material a consultar, però no és així. En total es conserven en lligalls tretze folis escrits per totes dues cares. Les inscripcions són breus i, per tant, n'hi caben mitja dotzena per plana. S'enceta el 30.12.1792 amb un Manel Roig i s'arriba al final de la desena plana pel maig del 94 (una dada important: el 1793 hi hagué a Altafulla 86 defuncions, 55 de les quals, d'albats –criatures–, en un cens de 1.700 habitants).

A continuació trobem nou anotacions a partir del 16.04.1839. Les inscripcions que venen acte seguit són les que van del 12.12.1842 fins el 22.07.43, i del 28.11.45 fins el 10.03.1846. I aquí s'acaba. Cap dels morts referenciats és el marit de la Bàrbara o un altre possible fill (que, de ser albat, no hauria aparegut, però d'adolescent, sí).

Una altra via tancada. Estem al cap del carrer. No hem pogut seguir cap pista. I la defunció de la filla, d'haver-se produït a Altafulla –i amb posterioritat a 1908– no és consultable si no s'és familiar. Ara només queda mirar els censos que es conserven a l'Ajuntament per seguir el moviment de la Bàrbara des del 1887 cap enrere. Un repàs dels mateixos també ens pot dir alguna cosa de l'amiga de la Xoixeta, Paula del Sol.

I..., què hi ha del cognom? La meua vida està molt relacionada amb els noms de les persones: a la mili vaig fer de furrier i em vaig fer farts de picar cognoms de soldats, que memoritzava; el Centre d'Estudis, amb quatre-cents socis, ídem d'ídem..., els trenta anys que vaig treballar a Caixa Tarragona... ara, amb artesans de tot Catalunya... Sempre he sentit curiositat i he preguntat i pregunto “d'on ve el teu cognom” quan n'he sentit un de nou que no em sonava de res. I de Lletja, no n'he vist ni sentit mai cap. Sí, en canvi, Lecha: quan vaig arribar a Altafulla el 1963 hi havia un forn al carrer de Baix, prop del de l'Hostal. Qui el dúia es deia Alberto Enrique Lecha. No sé si hi ha cap parentiu amb un recent alcalde de Torredembarra, d'igual cognom.

A les enciclopèdies no hi ha cap persona/personatge a l'entrada “Lletja”. El sigil·lògraf Josep Porter Moix, germà de la nostra expresidenta, no té informació sobre aquest cognom, tot i que em remet a un tal Jaume Llecha, un montblanquí –com son pare– nascut el 1916 i mort el 70. Violinista, que actuà amb el Quartet de corda de Barcelona i d'altres.

Una consulta a *Heràldica catalana*, vol. 2 (editorial Millà, 1995), de Francesc d'A. Ferrer i Vives, resulta també negativa. Josep Mª Albaigés, a *El gran llibre dels cognoms catalans* (ed. 62, 2005), ens aproxima sense arribar-hi, fent-nos conèixer l'existència de: Lletget, Lleget, Lletjós i Llitjós. Si l'adjectiu (Lleig/lletja) no hagués estat recensionat en el llibre, cabria el dubte, però apareixent-hi hem d'entendre que l'entrada s'ha tractat a fons. L'Alcover-Moll no esmenta cap llinatge, com tampoc no en fa cap referència Corominas a l'Onomasticon.

Què ens queda? Doncs sant Google. La veritat és que no se m'havia acudit; no és la meua eina primera. Idescat, que deu ser l'Institut d'Estadística, ens diu que a Catalunya hi ha sis persones que duen el lletja de primer cognom i vuit el tenen com a segon. Oh!, sorpresa... Localitzo el nom d'una noia que el porta de primer –Mireia– i un noi –Jaume– que el porta de segon. De moment no he pogut accedir a cap dels dos per preguntar-los: d'on ve el teu cognom? Seguirem el fil.

No podent saber gaire cosa més de la Bàrbara, passem a la seva amiga Paula del Sol, de qui es diu que vivia al carrer del Cup, 5. Entre les dones de més de cinquanta anys mortes entre 1871 i 1908 (màxim consultable cap endavant), només hi ha una Paula: Paula Magriñà, el 28-02-1895; però vivia –almenys quan morí– al carrer de l'Hostal, 31. Va arribar fins els 83 anys, vídua. La Bàrbara li duia sis anys. (Recordem que la Paula del Gelabert tenia més de 90 anys).

Si en lloc de fer el seguiment pel nom el féssim pel carrer, en el mateix període trobem les següents defuncions al carrer de Baix, que és on es diu que vivia la Paula de ca la Xoixeta (al 20):

31.01.1880: Rosalia Masdéu, carrer de Baix, 26, 66 anys, de la Riera.

09.03.82: Magdalena Solà, núm. 13, 73 anys, vídua, de Tamarit.

18.09.96: Maria Ventura, núm. 11, 73, vídua, d'Altafulla.

07.06.98: Teresa Vallvé, s/núm., 75, vídua, d'Altafulla.

26.04.1904: Rosa Marquès, núm. 16, 73, casada, de Tamarit.

Semblantment, les que es produïren al carrer del Cup –per exhaurir les diverses possibilitats– foren:

11.11.1878: Rosario García, Cup s/núm., 80 anys, de la Pobla.

21.03.1906: Francisca Recasens, Cup, 5, 72 anys, casada, també de la Pobla.

Ni la tal Paula del Sol del carrer del Cup ni la Paula de la Xoixeta no apareixen per enlloc; sí, no obstant, una al carrer de l'Hostal, avall, avall. Però bé, una cosa és que li diguessin Paula i l'altra és que se'n digués (exemplificant-ho acabarem abans: A Altafulla hi ha dues persones a qui tothom els diu Òscar creient que se'n diuen, i cap dels dos se'n diu. No parlem d'un diminutiu, sinó d'un nom canviat: Mercès que es diuen Raquel o Raimundes a qui tothom creu Cisquetes; a la feina en vaig conèixer casos).

Fins aquí ens hem estat barallant amb llibres de defuncions i bateigs/naixements. Si ens en anem als censos la cosa és molt limitada. N'hi ha un de 1846 i el que el segueix és de 1901; entre mig, res. Anterior, tampoc. En aquest darrer no hi ha rastre ni de la Raymunda ni del seu marit; o se n'han anat o són morts. (Però no apareix –com ja hem vist abans– cap inscripció de defunció entre 1887 i 1908). D'haver-la parit sa mare amb 28 anys, n'hauria tingut 67, a principis del XX. Hauríem de suposar que van marxar.

Però això no és tot. En el padró de 1846, en què podria tenir uns dotze anys, la Raymunda no apareix. És improbable que sa mare l'hagués infanta-da més enllà dels quaranta. En conseqüència, ni la Bàrbara ni el seu marit no figuren tampoc en aquest cens. Cap Bàrbara ni cap cognom Lletja entre les 1.064 persones censades aquell any. [(Curiosament, la lectura de noms i cognoms de tots els habitants ens fa descobrir una Cayetana Llecha (ignorem edat) i un Miguel Llecha, entre els 18 i els 25, al carrer Nou; res els relaciona aparentment amb la Bàrbara)].

La força de la Bàrbara s'esvaeix. Als quaranta anys no havia arribat a Altafulla, o almenys no hi vivia. (O no constava)

Aprofitant l'existència del padró, i atenent que de la Xoixeta es diu que es deia Paula, fem un repàs de possibles Xoixetes entre les Paules: n'apareixen 24 d'un total de 526 dones al municipi: déu-n'hi-do! (quasi un 5% dels noms femenins). Els cognoms: Ballesté, Boronat, (Z)arifa (?), Reñé, Segalà, Gener, Plana, Magriñà, Lloberas, Batlle, Pijoan, Mañé, Camps, Molins, Aguadé, Rovira, Solsona, Cucurull, Canals, Farreras, Recasens, Sabaté, Camps i altre cop Farreras. Una vivia a la Plaça de l'Església, una altra a la Placeta, vuit al carrer de Dalt, dues al de l'Hostal, tres al de Baix, set a la Barceloneta i dues al carrer Nou. Cap, cap n'hi una, al carrer del Cup.

(En el cens de 1901 al carrer *Lagar* se li adjudiquen els números 5,7,2,4,6 i 8; ca Gatell, on viu la família Baldrich, té actualment el 10, i la casa ja existia. En el de 1846 no hi ha números. Està imprès i emplenat en castellà, i al carrer *del Trull* hi trobem un jove Joaquim Gatell i Folch, el nostre explorador.)

Però cap rastre de Bàrbara (ja ho sabíem) ni de cap Paula. I de les 24 recensionades, no n'hi ha cap que faci la pinta de ser la Xoixeta. I entenc que aquesta afirmació és del tot subjectiva.

Es fa òbvia la pregunta: per què cenyir-se a aquests anys en concret? La primera resposta ve donada per l'exposició que s'ha fet: són els únics anys dels què es conserva documentació. La segona resposta sembla clara: en parlar de la Xoixeta no ho estem fent d'un personatge del segle XVI o XVII, sinó d'una persona relativament propera en el temps i en la memòria.

Si ens imaginem una persona que quan Bàrbara morí tingués 25 anys, entenem que l'hauria conegut i l'hauria tractat (o no, si li queia malament). Si aquesta persona hagués mort als 70 anys, això s'hauria esdevingut el 1932. És a dir, que hauria pogut transmetre informació a gent que ha viscut fins fa ben

poc entre nosaltres. I més si considerem que aleshores la població era d'uns 900 habitants.

I, en el terreny del tangible, a mi no se m'acut res més. M'he agafat al poc que hi ha o sembla que hi hagi, i he començat per les dades que es remenen i es diuen. No sé si en el complet arxiu de la família Yxart es podria trobar alguna carta, algun diari, alguna referència, a l'estil del dietari anteriorment esmentat.

Redactat l'article, visito en Ramon Baldrich Gatell, qui em rep amb un "em falten quatre dies per fer els meus primers noranta-tres anys". Té la ment clara i conversar amb ell és una delícia. Gasta una ironia fina, elegant, un parlar pausat, un escoltar atent, i prudència i mesura –que no contenció– en les seves paraules. Va ser general de brigada. Si bé ell no recorda un canvi de numeració en el seu carrer, sí que recorda que sa mare –que es casà jove, el 1909– li havia dit: "el meu pare sempre em deia que en aquesta cova hi vivia la Xoixeta". I el lloc assenyalat –recorda perfectament en Ramon– és el que tothom diu; un lloc xoix.

Suposant-la casada als vint anys, vinguda al món el 1889. Son pare hauria nascut al voltant de 1860 (això el Salvador Rovira ho deu tenir més que apamat), i si indicava aquella cova com a habitatge de la Xoixeta, ho devia fer amb coneixement de causa; la Bàrbara havia estat coetània seva, atès que va morir el 1887.

I... si non e vero, e ben trovato.

...En qualsevol cas, sento que la Bàrbara Lletja és una candidata idònia per a personalitzar la mítica Xoixeta: per l'època, pel carrer on vivia, per la seva edat, pel particular afegitó del cognom (si és que realment ho era, i no un malnom) i, per sobre de tot, perquè se m'ha fet una persona escàpola; no ens ha volgut deixar pistes. És a dir, ens ha regalat un altre ingredient: el de ser un personatge enigmàtic, de qui poc o res podràs saber-ne. Molt adient...

El següent pas seria comprovar la possible veracitat d'alguna afirmació a través de mitjans que no són els considerats convencionals...

He apuntat, durant l'exposició, que a la Xoixeta se l'ha considerat l'última bruixa d'Altafulla. És una altra forma de quedar-nos en el folklore. És morta i no se li coneix descendència. Podem dir d'ella el que ens sembli que ningú no es queixarà. Però, podríem fer el mateix amb d'altres persones...? Persones mortes fa vint anys o trenta...? Ens hi atreviríem públicament i per escrit?

Com que a la idea de bruixa li atorguem unes connotacions negatives, potser algú podria no prendre-s'ho bé.

Però..., ¿i si ens ho miréssim de l'altre cantó, assumint que no és una cosa pejorativa, ans, per contra, el reconeixement d'uns coneixements, unes qualitats, unes aptituds?

Si ens ho miréssim així –i jo ho faig– potser hauríem de convenir que al segle XX hi ha hagut alguna altra persona a Altafulla amb coneixements de la

naturalesa i ganes d'experimentar. En Ramon Baldrich em parla d'una dona que ell havia conegut –i d'un home– que al seu judici, entrarien dintre dels paràmetres. I jo vull parlar d'una altra dona. Una dona que va arribar –o poc li faltà– a la norantena, soltera, culta, intel·ligent, curiosa, que als anys 20 treballava a la banca i que sembla ser que era subscriptora de *La Vanguardia*. Una persona que féu preparats amb plantes per resoldre problemes d'enfermetats d'alguns animals, i que la gent li feia cas i plantava. Una dona que vivia sola i, de gran, no sortia de casa. Llegia el diari i se la sentia escoltar la ràdio. Família a banda, el seu principal contacte amb l'exterior era la practicanta; a través d'ella, un dia em va fer dir que anés a casa seva. Jo era jovenot, començava a fer coses. Vàrem estar parlant estona. Em volia conèixer..., d'alguna manera m'inspeccionava. Hi vaig anar algun altre cop, pocs, sempre a requeriment seu. L'última vegada, el motiu de la trobada va ser un favor que em volia demanar. Volia que li concertés una entrevista amb Ronald Reagan. Jo la vaig considerar centrada, conscient, coherent. Li vaig dir llavors mateix que no podia aconseguir el que em demanava: impossible!, però que si volia, podia mirar d'aconseguir una trobada amb el cònsul o ambaixador dels Estats Units a Barcelona. Ella va insistir: havia de ser amb el Ronald Reagan en persona o res. Havia descobert un remei –em va dir– per curar el mal més important de la humanitat: la sida. Ho havia de fer saber a l'home més important del món, el president dels E.E.U.U.

Està enterrada a l'ampliació del cementiri; la va estrenar.

I, per acabar amb humor i en relació al que acabo d'exposar: fa onze anys que elaboro artesanalment ungüents amb plantes i vaig per alguns mercats medievals, fent també demostracions i explicacions de com es preparen. Soc coneixedor dels efectes dels meus preparats sobre les dolències de les persones que m'ho comuniquen, que hores d'ara en són una bona colla. Per tant, si es volgués, també se'm podria dir bruixot. (Tanmateix, hi ha una general coincidència a aplicar-me el nom de follet, ves què hi farem. Potser és perquè de bruixot ja n'hi ha algun altre, eeh, eh? Però aquest és un tema que deixem per a una altra ocasió).